

ANTONI TOMKIEWICZ
JOANNA RUSIŃSKA
Lublin

OBRAZ WYCHOWAWCY KLASY W OPINII MŁODZIEŻY SZKÓŁ ŚREDNICH

Środowisko szkolne jest miejscem, w którym dokonuje się proces wychowawczy dzieci i młodzieży. W tym procesie zasadniczą rolę odgrywają nauczyciele. Aby nauczyciel-wychowawca mógł pozytywnie oddziaływać na ucznia-wychowanka, powinien być przez niego akceptowany. Akceptacja wiąże się z określonym obrazem wychowawcy. Wychowawca klasy jest odpowiedzialny za prowadzenie pracy wychowawczej w powierzonej mu klasie. Do jego zadań należy poznanie uczniów w klasie, zaznajomienie się z ich warunkami domowymi, czuwanie nad ich zachowaniem, postawami społeczno-moralnymi, kulturą i zdrowiem, kształtowanie w nich pozytywnego stosunku do nauki, organizowanie pomocy i opieki w sytuacji, gdy tego potrzebują¹.

Pedagogiczną działalność wychowawcy postrzega się przede wszystkim w kategoriach oddziaływania własnym przykładem. Dlatego też duże znaczenie przypisuje się cechom i właściwościom psychicznym wychowawcy oraz podkreśla się wpływ jego osobowości na wychowanków, a także uznawane przez niego wartości etyczne. Uważa się, że cechy osobowościowe, w które często włącza się „sympatię pedagogiczną”, życzliwość dla wychowanka, „kontakto-wość”, mają większe znaczenie niż umiejętność kierowania wychowankami i wszystkie inne „techniczne” umiejętności nauczyciela².

Głównym celem niniejszego artykułu jest odpowiedź na pytanie, jaki jest obraz wychowawcy klasy w opinii młodzieży szkół średnich. Badano uczniów szkół średnich publicznych (32 osoby) i społecznych (28 osób), których podzielono na dwie grupy: uczniowie pilni (30 osób) i uczniowie niepilni (30 osób). Wiek badanych mieścił się w przedziale 16-18 lat. Obraz wychowawcy ograni-

¹ *Słownik pedagogiczny*, red. W. Okoń, Warszawa 1981, s. 353.

² W. Okoń, *Osobowość nauczyciela*, Warszawa 1959; S. Kunowski, *Postawa dojrzałej osobowości wychowawcy chrześcijańskiego*, „Wrocławskie Studia Teologiczne”, 4(1972) s. 151-178.

czono do opisania podstawowych wymiarów: a) poziom intelektualny, b) cechy charakteru, c) postawa wychowawcy wobec ucznia, d) postawa wobec innych ludzi, e) światopogląd wychowawcy.

Artykuł składa się z dwóch części. W pierwszej ukazano psychospołeczne aspekty percepcji drugiej osoby. W drugiej zaś – wyniki badań empirycznych, ich analizę i interpretację.

I. PERCEPCJA DRUGIEGO CZŁOWIEKA I JEJ PSYCHOSPÓŁECZNE UWARUNKOWANIA

Człowiek w swoim życiu spotyka się z innymi ludźmi. Przebywając z nimi i obserwując ich, tworzy sobie ich obraz, który jest uwarunkowany postawami emocjonalnymi, obrazem siebie i środowiskiem społecznym.

1. SPOSTRZEGANIE INTERPERSONALNE

W literaturze psychologicznej i pedagogicznej nie ma ogólnie przyjętej definicji dotyczącej spostrzegania ludzi. Zamiennie używa się pojęć: „spozstrzeganie interpersonalne”, „percepcja społeczna”, „osądzanie innych”, „poznawanie człowieka przez człowieka”.

Tomaszewski określa spostrzeganie jako „złożony układ procesów, dzięki któremu powstaje u człowieka subiektywny obraz rzeczywistości zwany s p o s t r z e ż e n i e m”³. Percepcja przebiega na dwóch poziomach: sensorycznym i semantyczno-operacyjnym. W spostrzeganiu obiektów fizycznych dominuje poziom pierwszy, natomiast w spostrzeganiu ludzi – drugi. Wynika to z faktu, że człowiek – jako najbardziej złożony obiekt postrzegania – jest źródłem wieloznacznych informacji, zatem w jego spostrzeganiu ważną rolę odgrywają procesy myślenia i odczuwania. Człowiek nadaje znaczenia, interpretuje, ocenia i wartościuje. Percypując innych, w znacznej mierze wykracza poza informacje „dane” bezpośrednio.

W procesie interakcji przedmiotem spostrzegania są także intencje, postawy, myśli i zamierzenia człowieka, a więc właściwości i procesy znajdujące się niejako wewnątrz bodźca. Inni ludzie, ich zachowania i właściwości, są z jednej

³ T. T o m a s z e w s k i, *Czynności spostrzegania*, [w:] *Psychologia*, red. T. Tomaszewski, Warszawa 1975, s. 266.

strony obiektem głębokich i wnikliwych analiz, z drugiej zaś – wywołują silne emocje i dostarczają przesłanek do oceniania⁴.

Spostrzeganie interpersonalne jest ciągle trwającym procesem. Najpierw informacje docierające do jednostki muszą być przetworzone, i dopiero wtedy zostają włączone jako reprezentacja poznawcza percypowanego obiektu. Przebieg procesu spostrzegania interpersonalnego i jego etapy jest przedstawiony poniżej.

a) *Proces spostrzegania interpersonalnego*

Istnieją różne teorie wyjaśniające zjawisko spostrzegania interpersonalnego. Najbardziej chyba wszechstronną koncepcję tworzenia się obrazu drugiego człowieka przedstawili psychologowie P. Warr i C. Knapper⁵ oraz M. Cook⁶. Proces tworzenia sądu o spostrzeganej osobie rozłożyli oni na cztery fazy różniące się tym, że w każdej z nich działają inne reguły operacji na informacjach:

I faza: *s e l e k c j i w s k a ż n i k ó w*. W tej fazie czynne są reguły selekcji informacji. Określają one, na jakie cechy spostrzeganego człowieka podmiot zwróci uwagę i jak wykorzysta informacje o nich w procesie tworzenia się sądu. Informacje dostarczane podmiotowi przez spostrzegany obiekt zależą nie tylko od obiektu percepcji. Rodzaj odbieranych informacji w znacznym stopniu jest uzależniony również od spostrzegającego podmiotu, a konkretnie od treści tworzących strukturę poznawczą jego konstruktów osobistych.

II faza: *i d e n t y f i k a c j i i k a t e g o r y z a c j i w ł a s n o ś c i*. Istotne są tutaj reguły kategoryzacji i identyfikacji. Reguły kategoryzacji pozwalają lokalizować obiekt na różnych pozycjach określonego wymiaru w strukturze poznawczej. Obiektowi można zatem przypisać cechy skrajne (biegunowe) lub którąś z pozycji pośrednich. Reguły identyfikacji to reguły przyporządkowania zewnętrznych, obserwowalnych właściwości lub zachowań jednostki jej wewnętrznym właściwościom (intencjom, charakterystycznym motywom zachowań). Inaczej mówiąc, na podstawie obserwowalnych zachowań jednostki podmiot spostrzegający wnioskuje o jej nieobserwowalnych właściwościach.

⁴ M. L e w i c k a, *Afektywne i dyskryptywne mechanizmy spostrzegania innych ludzi*, [w:] *Psychologia spostrzegania społecznego*, red. M. Lewicka, Warszawa 1985, s. 19.

⁵ P. B. W a r r, C. K n a p p e r, *The Perception of People and Events*, New York 1968, Wiley.

⁶ M. C o o k, *Interpersonal Perception*, New York 1971, Penquin.

III faza: t w o r z e n i a c a ł o ś c i o w e g o s ą d u. Dominują tu reguły wnioskowania i kombinacji informacji. Reguły wnioskowania to reguły przyporządkowania sobie rozmaitych, względnie stałych, właściwości obiektów. Reguły te pozwalają określić prawdopodobieństwo, z jakim podmiot – otrzymawszy informacje o wystąpieniu u kogoś jednej cechy – będzie skłonny przypisywać mu inne cechy. Zbiór reguł wnioskowania jest nazwany także „ukrytą teorią osobowości”. Reguły kombinacji informacji powodują, że podmiot integruje różne, często rozbieżne informacje o przedmiocie sądu. Wynika to z faktu, że tworzenie obrazu drugiego człowieka nigdy nie jest procesem zakończonym. Ukształtowane spostrzeżenie pod wpływem napływania nowych informacji jest nieustannie poddawane weryfikacji lub falsyfikacji. Nowe informacje są integrowane z posiadanymi, a tym samym zmuszają podmiot do modyfikacji ukształtowanego sądu.

IV faza: o s t a t e c z n y s ą d o o b i e k c i e. Powstawanie reprezentacji poznawczej drugiego człowieka jest procesem skomplikowanym. Reguły funkcjonujące w każdej z faz są wzajemnie powiązane. W rzeczywistości spostrzeganie jest procesem dynamicznym i przebiegającym błyskawicznie⁷.

Sąd o drugim człowieku jest wynikiem nie tylko procesu myślenia. Wpływ na ten sąd ma również środowisko jednostki, jej aktualne postawy emocjonalne, oczekiwania wobec postrzeganej osoby oraz obraz „ja”.

Czynniki warunkujące tworzenie się obrazu drugiego człowieka można podzielić na dwie zasadnicze grupy: psychologiczne (wewnętrzne) i społeczne (zewnętrzne).

2. WEWNĘTRZNE UWARUNKOWANIA PERCEPCJI DRUGIEJ OSOBY

Badania psychologiczne i pedagogiczne wykazały, że ta sama osoba znajdująca się w tej samej sytuacji jest inaczej spostrzegana przez różne osoby. Wynika stąd, że spostrzeganie interpersonalne zależy nie tylko od cech osoby spostrzeganej, lecz także od cech wewnętrznych osoby spostrzegającej. Do grupy czynników wewnętrznych należy zaliczyć: postawy emocjonalne, oczekiwania oraz obraz siebie osoby dokonującej oceny.

⁷ L e w i c k a, art. cyt., s. 31-34.

a) Postawy emocjonalne w stosunkach międzyludzkich

Uczucia silnie oddziałują na percepcję i ocenę drugiej osoby, na zakwalifikowanie jej zachowań i charakterystykę osobowości. Formowanie negatywnych lub pozytywnych ocen w stosunku do drugiej osoby Z. Zaborowski traktuje jako funkcję atrakcyjności osoby i podobieństwa potrzeb oraz postawy emocjonalnej wobec partnera interakcji⁸.

Atrakcyjność łączy się z walorami nagradzającymi. Zakłada ona związek między uczestnikami interakcji, w której jeden z biorących w niej udział przejawia określone postawy, potrzeby, a drugi reprezentuje konkretne cechy osobowości. Oprócz indywidualnych uwarunkowań atrakcyjności można też wskazać jej uwarunkowania kulturowe. Każda kultura preferuje określone zespoły wartości, związane z psychosomatyczną strukturą jednostki.

Innym czynnikiem wpływającym na formowanie pozytywnych postaw emocjonalnych jest podobieństwo opinii, postaw, zainteresowań osób będących ze sobą w interakcji. To podobieństwo wzmacnia samoocenę jednostki. Jednostka, nie będąc pewna swojej postawy, szuka potwierdzenia u innych. Aprobata redukuje jej niepewność i podnosi wiarę w siebie⁹. Badane osoby przejawiały bardziej pozytywny stosunek do tych osób, które były spostrzegane jako podobne.

Czynnikiem wpływającym na powstawanie postaw emocjonalnych jest satysfakcjonujące lub niesatysfakcjonujące zachowanie się osoby będącej w interakcji. W toku interakcji jednostki realizują określone zadania, cele i przejawiają określone potrzeby. Teoria zaspokajania potrzeb R. F. Wincha głosi, że jednostki poszukują wśród otaczających ich ludzi takich, którzy gwarantują w większym stopniu zaspokojenie potrzeb. Nastawienie do tych ludzi jest wtedy pozytywne. Negatywne postawy emocjonalne tworzą się wówczas, gdy partner interakcji utrudnia lub udaremnia jednostce zaspokojenie ważnych dla niej potrzeb. Intensywność negatywnej lub pozytywnej postawy emocjonalnej zależy od tego, jak jednostka percypująca ocenia zachowanie osoby będącej z nią w interakcji oraz jakich zachowań od niej oczekuje. Gdy oczekiwania względem partnera spełniają się, podmiot spostrzegający ocenia tę jednostkę bardziej pozytywnie; jeśli zaś oczekiwania nie są realizowane, to ocena osoby będzie negatywna¹⁰.

Należy podkreślić, że określone postawy emocjonalne wobec innych ludzi są ściśle związane ze strukturą osobowości jednostki. System jej potrzeb i pos-

⁸ Z. Z a b o r o w s k i, *Stosunki międzyludzkie*, Wrocław 1976, s. 52.

⁹ Tamże, s. 50.

¹⁰ Tamże.

taw stanowi czynnik sprzyjający tworzeniu oraz wyzwalaniu określonych emocji wobec drugiego człowieka. W. Witwicki stwierdza: „sympatia, pogarda, cześć, nienawiść i każda inna postawa uczuciowa ma zawsze dwa korzenie: jeden tkwi w człowieku, który jej doznaje, a drugi w człowieku spotykanym. Doznający ma pewne potrzeby, odrazy i obawy, a spotykany albo tym potrzebom odpowiada, albo te odrazy i obawy pogłębia”¹¹. Jeżeli więc potrzeby spostrzegającego są w miarę zaspokojone, jednostka jest zdolna do postaw życzliwych. W przeciwnym wypadku koncentruje się ona na redukcji zagrożeń wynikających z niezaspokojonych potrzeb. Tworzenie i funkcjonowanie określonych postaw emocjonalnych w stosunkach interpersonalnych jest spowodowane działaniem wielu czynników.

b) *Funkcja oczekiwań w stosunkach międzyludzkich*

Oczekiwania to mniej lub bardziej uświadomione sądy i poczucia dotyczące wystąpienia bądź przebiegu określonych zjawisk lub zachowań¹². W literaturze psychologicznej istnieje kilka koncepcji powstawania oczekiwań. Najdokładniej zjawisko to wyjaśnili psychologowie związani z psychoanalizą. Ich zdaniem, wiele oczekiwań – szczególnie tych mniej uświadomionych a odgrywających istotną rolę w stosunkach interpersonalnych – wywodzi się z wcześniejszych doświadczeń jednostki, zwłaszcza tych wyniesionych z okresu wczesnego dzieciństwa. Późniejsze doświadczenia społeczne jednostki mogą wywołać podobne oczekiwania. Stąd, na podstawie wcześniejszych doświadczeń, jednostka może oczekiwać, że np. zachowując się ulegle, będzie lubiana.

Oczekiwania mogą powstawać na zasadzie kojarzenia szerszych zespołów właściwości z określonymi osobami i z ich zachowaniem. Z osobą matki mogą być skojarzone takie cechy, jak łagodność, wyrozumiałość, życzliwość. Taki obraz matki, przenoszony często na osoby ją przypominające, może wyzwać oczekiwanie zrozumienia, życzliwości, przebaczenia. Zjawisko to określa się mianem zdeformowanych identyfikacji¹³. S. Freud określał je transferencją, a A. Sullivan – deformacją parataksyczną. Można zauważyć, że w zjawisku zniekształconych identyfikacji ważną rolę odgrywają oczekiwania, które powtarzają wcześniejsze doświadczenia jednostki.

¹¹ W. Witwicki, *Stosunki osobiste między ludźmi*, Warszawa 1948, s. 2.

¹² Zaborowski, dz. cyt., s. 56.

¹³ Tamże, s. 57.

Znaczna liczba oczekiwań wyrasta z percepcji zachowania jednostki, jej wypowiedzi. Zachowanie partnera stanowi określoną informację napływającą z zewnątrz, zmniejszającą stopień niewiedzy i niepewności i wskazującą na prawdopodobieństwo zdarzeń. Informacje te mogą wywołać mniej lub bardziej intensywne oczekiwania.

Wiele oczekiwań w stosunkach interpersonalnych jest związanych z funkcjonującymi w konkretnych grupach normami i wzorami zachowań. Normy dotyczą często zachowania osób mających określoną pozycję w grupie. Mówi się wówczas o roli społecznej¹⁴.

Role nauczyciela i ucznia wywołują odmienne oczekiwania. Zadaniem nauczyciela-wychowawcy jest sprzyjanie i wspomaganie rozwoju intelektualnego i moralnego ucznia. Zadaniem ucznia jest współpraca z wychowawcą w procesie nauczania i wychowania. Proces wychowania może się autentycznie rozwijać jedynie w relacji osobowej uczeń–nauczyciel.

Spostrzegając życzliwe zachowanie wychowawcy, uczeń kojarzy je z cechą życzliwości i zespołem takich cech, jak uspołecznienie, wrażliwość, lojalność, prawdomówność¹⁵. Uczeń ma określone oczekiwania wobec wychowawcy. Jeżeli nauczyciel będzie je spełniał, zyska sobie akceptację ucznia.

c) *Wpływ obrazu siebie na spostrzeganie innych ludzi*

Obraz siebie rozumie się jako przedmiotową, emocjonalno-poznawczą reprezentację własnej osoby. Jest to zorganizowany, zmieniający się, lecz względnie stały zespół percepcji, pojęć, ocen i sądów, odnoszących się do własnej osoby oraz do relacji wobec innych osób, środowisk życia w ogólności¹⁶.

To, jak jednostka spostrzega siebie, pozwala wnioskować o tym, czego od siebie będzie oczekiwała, jakie podejmie zadania. Analogicznie w przypadku podmiotowej wiedzy o innych ludziach, pozwala ona bezpośrednio wnioskować o tym, czego jednostka oczekuje od innych, jakie zadania byłaby w stanie im zlecić itp. Mechanizmy spostrzegania i oceniania drugiego człowieka zależą od własnego obrazu siebie. Postawa, którą osoba zajmuje wobec innych, jest ściśle związana z postawą, jaką zajmuje wobec siebie. Negatywne uczucia i postawy

¹⁴ J. W. T h i b a u t, H. H. K e l l e y, *The Social Psychology of Groups*, New York 1959, s. 143.

¹⁵ Z a b o r o w s k i, dz. cyt., s. 60.

¹⁶ A. T o m k i e w i c z, *Samoakceptacja a relacje interpersonalne*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 28(1981), z. 6, s. 119.

wobec siebie utrwalone w obrazie siebie odzwierciedlają się w negatywnych uczuciach i postawach jednostki wobec innych ludzi. Im bardziej obraz siebie jest realistyczny, tym bardziej realistycznie ocenia też zachowania innych¹⁷.

Jednostka odznaczająca się pozytywnym obrazem własnej osoby jest pozbawiona zagrożeń i lęków, może realistycznie percypować osobę partnera i przejawiać plastyczny, zróżnicowany zespół zachowań, które w dużym stopniu mogą zaspokoić potrzeby partnera. U osoby o negatywnej samoocenie występuje ciągle niezadowolenie z siebie, strach przed oceną innych. Taka jednostka, percypując partnera interakcji, bardziej jest nastawiona na odbiór informacji dotyczących jego postaw emocjonalnych wobec niej niż na rzeczywiste zainteresowanie potrzebami, jakie ma.

Istnieje zależność między samooceną a postawami w wymiarze społecznym. Jednostka, która ocenia siebie pozytywnie, akceptuje również innych ludzi i utrzymuje pozytywne relacje z innymi. Osoba nie akceptująca siebie nie akceptuje również innych i ma zaburzone kontakty interpersonalne¹⁸.

Funkcja regulacyjna samoakceptacji występuje w różnych działaniach człowieka, szczególnie widoczna jest jednak w relacjach interpersonalnych. J. Rejkowski zauważa, że obraz siebie wyraźnie wpływa na relacje interpersonalne i pobudza do określonych zachowań. Konkretnie zachowania są wynikiem porównywania tego, co człowiek myśli o sobie i o sytuacji, w której się znajduje. Wyznaczają one też poziom aspiracji. Regulujący wpływ odnosi się głównie do nowych sytuacji; wtedy obraz siebie jest przesłanką do oceny własnych możliwości¹⁹.

3. ZEWNĘTRZNE UWARUNKOWANIA PERCEPCJI DRUGIEGO CZŁOWIEKA

W grupie podstawowych czynników zewnętrznych warunkujących kształtowanie obrazu drugiego człowieka należy wymienić przede wszystkim cechy zewnętrzne spostrzeganej osoby oraz pełnione role społeczne i zawodowe.

¹⁷ S. S i e k, *Rozwój potrzeb psychicznych, mechanizmów obronnych i obrazu siebie*, Warszawa 1984. s. 267.,

¹⁸ J. K r ó l, *Postawy rodzicielskie, poziom samoakceptacji, a pojęcie Boga*, Lublin 1989. s. 62.

¹⁹ J. R e y k o w s k i, *Obraz własnej osoby jako mechanizm regulujący postępowanie*, „Kwartalnik Pedagogiczny”, 3(1970), s. 49.

a) *Cechy zewnętrzne w tworzeniu obrazu drugiego człowieka*

Do cech zewnętrznych, odgrywających ważną rolę w procesie spostrzegania interpersonalnego, należy zaliczyć wygląd zewnętrzny.

Zarówno doświadczenie, jak i wyniki badań psychologicznych dowodzą, że fizyczne cechy człowieka są często podstawą tworzenia jego psychologicznego obrazu. Dzieje się tak dlatego, że wygląd człowieka ma dla innych ludzi ważne znaczenie uwarunkowane kulturowo, osobowościowo i sytuacyjnie.

Cechy fizyczne są przekładane na język właściwości psychicznych. Zjawisko to jest znane pod nazwą „generalizacja metaforyczna” i oznacza dość powszechną tendencję do szukania związków między cechami fizycznymi a psychicznymi.

Spotykając drugą osobę, zwłaszcza po raz pierwszy, zwraca się uwagę na takie cechy wyglądu zewnętrznego, jak sposób ubierania się czy uczesania. Te elementy są spostrzegane jako wskaźniki przynależności do odpowiedniej grupy społecznej.

Również atrakcyjność fizyczna jest podstawą przypisywania ludziom pewnych cech psychicznych. Okazało się, że z osobą fizycznie atrakcyjną łączono bardziej cenione społecznie cechy niż z osobą średnio czy mało atrakcyjną. Sądzono ponadto, że osoba atrakcyjna fizycznie ma większe szanse osiągnięcia sukcesu²⁰. Zależności te występują bez względu na płeć osób oceniających i ocenianych.

Wygląd zewnętrzny jest cechą, na którą jednostka zwraca szczególną uwagę. Innym ważnym czynnikiem dla obserwatora jest przyjmowana pozycja ciała, czyli tzw. mowa ciała. Określona pozycja ciała wskazuje na „otwartość” lub „sztywność” osobowości. „Otwarta” pozycja ciała charakteryzuje się ogólnym rozluźnieniem i brakiem napięcia oraz bogatą gestykulacją. Natomiast pozycja ciała „zamknięta” wskazuje na napięcie i niepewność siebie spostrzeganego człowieka. Osoba, która przyjęła „otwartą” pozycję ciała, była widziana jako przyjacielska, sympatyczna. Tę samą osobę, lecz siedzącą w pozycji „zamkniętej”, spostrzegano jako nieprzyjazną, niesympatyczną, nie wykazującą chęci do nawiązania rozmowy.

Informację o drugim człowieku można także uzyskać przez obserwację jego ruchów, sposobu poruszania się. Uważa się, że sylwetka ciała wskazuje na poziom dominacji lub submisji spostrzeganego osoby. Wielką rolę w spostrzeganiu wyglądu zewnętrznego, „mowy ciała” odgrywa również wyraz twarzy. Ilość

²⁰ K. S k a r ż y ń s k a, *Spostrzeganie ludzi*, Warszawa 1981, s. 108-111.

informacji, jakie można przekazać tylko w ten sposób, jest ogromna. Istotne znaczenie ma tu mimika twarzy, ruchy oczu i zmiany kierunku oczu²¹.

Wygląd zewnętrzny i „mowa ciała” są znaczącymi czynnikami wpływającymi na tworzenie obrazu drugiego człowieka, ale przy dłuższej znajomości nie odgrywają już dominującej roli.

b) *Spostrzeganie ról społecznych i zawodowych*

Istotną kategorią percepcyjną jest rola społeczna i zawodowa, jaką pełni spostrzegana osoba, oraz to, czy przestrzega ona ogólnie przyjęte normy, które łączą się z pełnioną rolą. Pojęcie normy kojarzy się z pewną powinnością dotyczącą zachowania ludzi, ich odczuwania i myślenia i obowiązuje we wszystkich sytuacjach społecznych. Norma (wzorzec) ma stronę pozytywną i negatywną; wskazuje na to, jakie formy zachowania i w jakich sytuacjach powinny występować u jednego lub obu partnerów interakcji oraz które zachowania są zakazane i niewłaściwe.

Analizując od strony psychologicznej, normy wyzwalały u partnerów obustronne oczekiwania. Gdy partner zachowuje się zgodnie z normą, oczekiwania się spełniają, wyzwalając poczucie zadowolenia. Jeśli natomiast norma jest przekroczona, oczekiwania są nie spełnione, co sprzyja powstawaniu napięć i konfliktów²².

W ścisłym związku z krystalizacją norm, w stosunkach interpersonalnych występuje proces nabywania i przyjmowania określonych ról społecznych. „Rola społeczna jest wzorem zachowania realizowanym przez większość osób zajmujących daną pozycję, którego realizacji od nich się oczekuje”²³. Rola obejmuje rozmaite aspekty działania: wykonanie pracy, sposoby wchodzenia w interakcję z innymi ludźmi, prezentowane postawy i przekonania oraz noszony ubiór. Rola społeczna wyznacza zakres akceptowanych zachowań człowieka, który tę rolę pełni. Spostrzeganie ludzi na podstawie pełnionych przez nich ról zawodowych czy społecznych polega na przypisywaniu im przez osobę spostrzegającą takich właściwości, które są im potrzebne ze względu na podstawową aktywność związaną z daną rolą, i jakimi – zgodnie ze społecznym stereotypem danej roli – powinni się charakteryzować.

²¹ M. A r g y l e, *Psychologia stosunków międzyludzkich*, Warszawa 1991, s. 113.

²² Z a b o r o w s k i, dz. cyt.

²³ A r g y l e, dz. cyt., s. 234.

Przedstawiciele teorii atrybucji uważają, że zachowanie zgodne z pełnioną rolą – czy wręcz przez nią wyznaczone – jest mało przydatne do wnioskowania o cechach psychicznych człowieka. Cechy osób zachowujących się niezgodnie z przypisaną im rolą są określane przez obserwatorów z większym stopniem pewności niż w sytuacji oceny osób zachowujących się zgodnie z rolą. Stwierdzenie, że ktoś ma cechy zgodne z pełnioną rolą może wywoływać aprobatę i akceptację tego człowieka przez spostrzegającą go jednostkę. Natomiast posiadanie właściwości niezgodnych z pełnioną rolą może powodować dezaprobatę oraz przypisywanie człowiekowi dodatkowych cech, tłumaczących ową niezgodność z rolą²⁴.

W wyniku kumulowania się doświadczeń społecznych jednostka wytwarza pewien wzór osobowy, który jest rozumiany jako zespół pojęć i wyobrażeń dotyczących cech oraz zachowań członków określonego społeczeństwa, pełniących odpowiednie role społeczne. W systemie wiedzy o innych ludziach można wyróżnić zbiór danych opisujących typowe cechy charakterystyczne dla człowieka, pełniącego określoną rolę społeczną, i zbiór danych obejmujących właściwości idealne²⁵. Można więc mówić np. o realnym i idealnym obrazie nauczyciela. Obraz realny zawiera rzeczywistość, jaką uczeń spostrzega, a więc jak widzi i ocenia nauczyciela. Idealny obraz może w różnym stopniu oddalać się od obrazu rzeczywistego. Jakimi cechami powinien charakteryzować się nauczyciel-wychowawca? Tym, co najbardziej oddziałuje na uczniów w procesie wychowania, jest osobowość wychowawcy.

Naczelnym zadaniem szkoły, a więc i nauczyciela, jest wspomaganie rozwoju osoby zarówno intelektualnego, jak i moralnego wychowanków poprzez przekazywanie i urzeczywistnianie określonych wartości. Mając ogólną charakterystykę cech, które powinien mieć nauczyciel, można porównać jego obraz idealny z obrazem realnym. Jeżeli w treści obrazu realnego wychowawcy są cechy zbieżne z przewidywanymi we „wzorcu pedagoga idealnego”, wówczas spostrzegana osoba jest oceniana pozytywnie przez spostrzegającą ją jednostkę²⁶. Można sądzić, że jeśli nauczyciel będzie się charakteryzował cechami zbieżnymi z idealnym wyobrażeniem wychowawcy, to postawa ucznia wobec nauczyciela będzie miała charakter pozytywny. Jeżeli natomiast cechy nauczyciela bardzo różnią się od wyobrażenia idealnego pedagoga, to proces nauczania

²⁴ S k a r ż y ń s k a, dz. cyt., s. 123.

²⁵ S. N i e b r z y d o w s k i, *O poznawaniu i ocenie samego siebie*, Warszawa 1976. s. 163.

²⁶ S k a r ż y ń s k a, dz. cyt., s. 37.

i wychowania będzie utrudniony. Uczeń będzie więc unikał kontaktów z nauczycielem lub wyrazi swoją dezaprobatę.

Percypowanie roli społecznej, oczekiwania co do osoby pełniącej daną rolę są różne. Zależą od środowiska społecznego jednostki, norm funkcjonujących w grupie rówieśniczej oraz treści przekazywanych przez środki masowego przekazu.

Zewnętrzne i wewnętrzne czynniki warunkujące obraz drugiego człowieka są ściśle ze sobą związane. Trudno wydzielić to, co zasadniczo modyfikuje spostrzeżenie drugiego człowieka. Ważne są zarówno postawy emocjonalne, oczekiwania, jak i obraz siebie jednostki spostrzegającej oraz środowiska społeczno-kulturowego. Czynniki te decydują o tym, jaki obraz spostrzeganej osoby wytworzy sobie dana jednostka. W niniejszym artykule będzie przedstawiony obraz nauczyciela w opinii młodzieży szkół średnich, uzyskany w badaniach empirycznych na ten temat.

II. WYCHOWAWCA KLASY W OPINII UCZNIÓW SZKÓŁ ŚREDNICH W ŚWIETLE WYNIKÓW BADAŃ EMPIRYCZNYCH

1. OBRAZ WYCHOWAWCY W OPINII UCZNIÓW PILNYCH I NIEPILNYCH

Zastosowanie kwestionariusza do badań pozwoliło ustalić różnice w obrazie realnym i powinnościowym wychowawcy w grupie uczniów pilnych i niepilnych. Respondenci oceniali swojego nauczyciela pod względem poziomu intelektualnego, cech charakteru, stosunku do uczniów, stosunku do ludzi w ogóle oraz wyznawanego światopoglądu. Dzięki temu ujawniły się zależności między pilnością uczniów a obrazem nauczyciela.

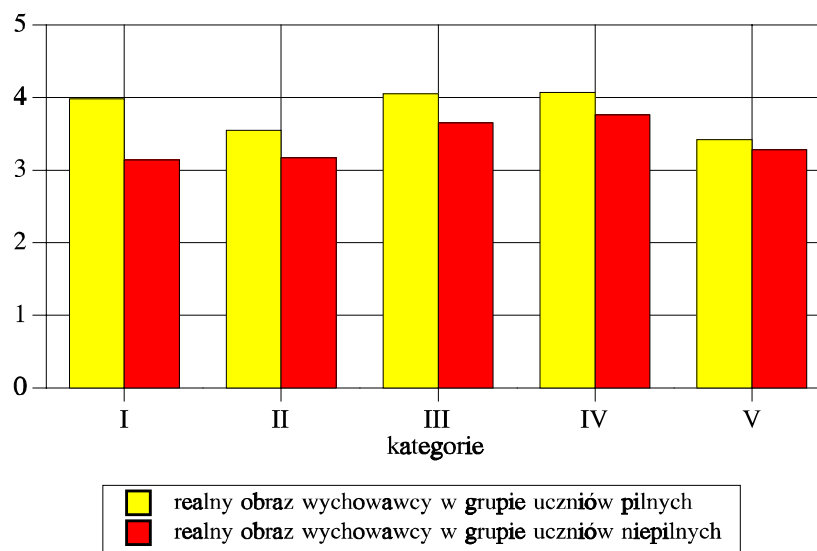
Wyniki prezentowane w tab. 1 przedstawiają dane uzyskane w grupie uczniów pilnych i niepilnych w obrazie realnym pedagoga.

Dane empiryczne w tab. 1 wskazują, że ogólne obrazy realne wychowawcy u osób pilnych i niepilnych różnią się statystycznie istotnie ($p < 0,02$). Różnice występują w czterech wymienionych aspektach. Młodzież pilna wyżej ceni poziom intelektualny swojego wychowawcy niż młodzież niepilna ($p < 0,01$). Również cechy charakteru pedagoga są oceniane wyżej przez uczniów pilnych niż przez niepilnych ($p < 0,05$). Statystycznie istotne różnice występują w ocenie stosunku nauczyciela do uczniów ($p < 0,04$) oraz uspołecznienia wychowawcy ($p < 0,04$). W pytaniach odnoszących się do światopoglądu pedagoga nie stwierdzono istotnych statystycznie różnic w badanych grupach uczniów.

Tab. 1. Porównanie średnich wyników uzyskanych przez grupę uczniów pilnych i niepilnych w poszczególnych aspektach realnego obrazu wychowawcy klasy

Kategorie	Uczniowie pilni (N=30)		Uczniowie niepilni (N=30)		t	p.u.
	M	SD	M	SD		
I. Poziom intelektualny wychowawcy	3,93	1,16	3,14	1,23	2,558	<0,01
II. Cechy charakteru wychowawcy	3,55	0,73	3,17	0,74	2,010	<0,05
III. Postawa wychowawcy wobec uczniów	4,05	0,74	3,65	0,75	2,100	<0,04
IV. Postawa wychowawcy wobec ludzi w ogóle	4,07	0,62	3,76	0,55	2,133	<0,04
V. Światopogląd wychowawcy	3,42	0,71	3,28	0,76	0,732	n.i.
Ogólny wynik	3,79	0,65	3,39	0,64	2,361	<0,02

Wykres 1. Porównanie średnich wyników uzyskanych przez grupy uczniów pilnych i niepilnych w poszczególnych kategoriach realnego obrazu wychowawcy

Przedstawione dane świadczą o tym, że pilność w sposób istotny różnicuje młodzież w ocenie swojego wychowawcy. Młodzież pilna bardziej pozytywnie ocenia swojego wychowawcę oraz przypisuje mu więcej cech dodatnich. Można sądzić, że jest ona pozytywnie nastawiona do nauczyciela.

Natomiast grupa uczniów niepilnych znacznie niżej ocenia swojego wychowawcę w porównaniu z grupą uczniów pilnych. Tendencja do niższej oceny może być związana z niższymi ocenami otrzymywanymi w szkole. Można z tego wnioskować, że uczeń niepilny, otrzymujący ocenę mierną, znajduje się w sytuacji negatywnego pobudzenia emocjonalnego. Spostrzega więc swojego nauczyciela jako mniej inteligentnego, mniej sprawiedliwego, mniej wyrozumiałego. Można zatem sądzić, że pilność istotnie wpływa na spostrzeganie wychowawcy.

Porównanie wyników uzyskanych przez grupę uczniów pilnych i niepilnych w poszczególnych kategoriach idealnych obrazów przedstawia tab. 2.

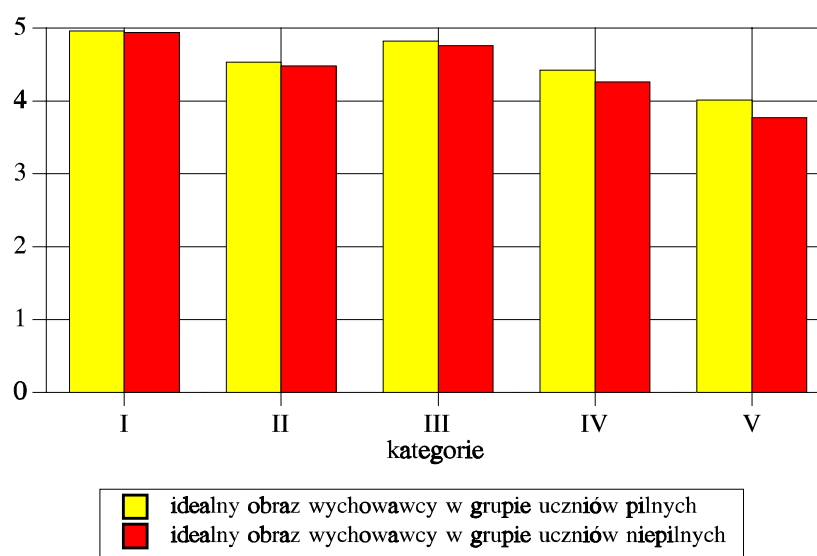
Tab. 2. Porównanie średnich wyników uzyskanych przez grupę uczniów pilnych i niepilnych w poszczególnych aspektach idealnego obrazu wychowawcy

Kategorie	Uczniowie pilni (N=30)		Uczniowie niepilni (N=30)		t	p.u.
	M	SD	M	SD		
I. Poziom intelektualny wychowawcy	4,96	0,15	4,94	0,16	0,509	n.i.
II. Cechy charakteru wychowawcy	4,53	0,21	4,48	0,27	0,746	n.i.
III. Postawa wychowawcy wobec uczniów	4,82	0,15	4,76	0,15	1,469	n.i.
IV. Postawa wychowawcy wobec ludzi w ogóle	4,42	0,70	4,26	0,54	0,994	n.i.
V. Światopogląd wychowawcy	4,01	0,47	3,77	0,58	1,754	n.i.
Ogólny wynik	4,55	0,23	4,44	0,24	1,817	n.i.

Analiza statystyczna danych zamieszczonych w tab. 2 wskazuje, że nie ma istotnych różnic w obrazie powinnościowym wychowawcy w grupach uczniów pilnych i niepilnych. Jednak na podstawie uzyskanych wyników można zaobserwować tendencję do wyższej oceny idealnego obrazu pedagoga u młodzieży z grupy uczniów pilnych. Każdy interesujący nas aspekt (poziom intelektualny

wychowawcy, cechy charakteru, postawa wobec uczniów, postawa wobec ludzi w ogóle, światopogląd wychowawcy) uczniowie pilni podkreślali silniej, mówiąc o cechach idealnego wychowawcy, niż uczniowie niepilni. Można więc sądzić, że uczniowie pilni mają nieco wyższe oczekiwania w stosunku do nauczycieli niż uczniowie niepilni.

Wykres 2. Porównanie średnich wyników uzyskanych przez grupy uczniów pilnych i niepilnych w poszczególnych kategoriach idealnego obrazu wychowawcy

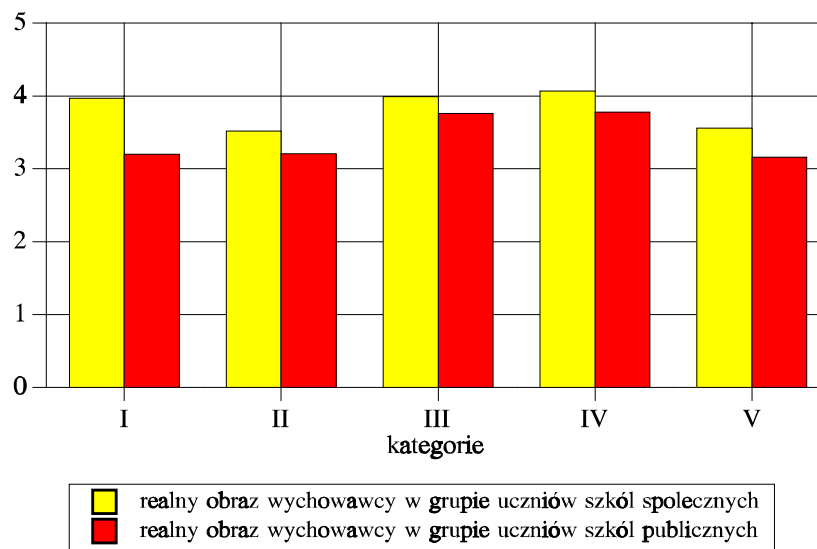
2. OBRAZ WYCHOWAWCY U MŁODZIEŻY ZE SZKÓŁ SPOŁECZNYCH I PUBLICZNYCH

W badanej populacji wyodrębniono grupę młodzieży ze szkół społecznych oraz grupę młodzieży ze szkół publicznych. W każdej z grup badano obraz realny i idealny pedagoga. Tab. 3 przedstawia porównanie obrazów realnych nauczyciela u uczniów ze szkół społecznych i publicznych.

Tab. 3. Porównanie średnich wyników uzyskanych przez uczniów szkół społecznych i publicznych w poszczególnych kategoriach realnego obrazu pedagoga

Kategorie	Szkoła społeczna (N=28)		Szkoła publiczna (N=28)		t	p.u.
	M	SD	M	SD		
I. Poziom intelektualny wychowawcy	3,97	1,19	3,20	1,20	2,411	<0,01
II. Cechy charakteru wychowawcy	3,52	0,74	3,21	0,74	1,597	n.i.
III. Postawa wychowawcy wobec uczniów	3,99	0,66	3,76	0,83	1,159	n.i.
IV. Postawa wychowawcy wobec ludzi w ogóle	4,01	0,62	3,78	0,45	1,619	n.i.
V. Światopogląd wychowawcy	3,56	7,71	3,16	0,82	2,107	<0,03
Ogólny wynik	3,75	0,61	3,45	0,67	1,766	n.i.

Wykres 3. Porównanie średnich wyników uzyskanych przez grupy uczniów szkół społecznych i publicznych w poszczególnych kategoriach realnego obrazu wychowawcy

Analiza porównawcza średnich wyników w obrazach realnych, uzyskanych ze względu na kryterium przynależności do szkół, nie wykazuje istotnych statystycznie różnic, z wyjątkiem stosunku do poziomu wiedzy nauczyciela ($p < 0,01$) oraz jego światopoglądu ($p < 0,03$). Można stąd wywnioskować, że młodzież ze szkół społecznych wyżej ocenia swojego wychowawcę w aspekcie odnoszącym się do poziomu wiedzy oraz światopoglądu niż młodzież ze szkół publicznych. Należy przypuszczać, że nauczycieli ze szkół społecznych charakteryzuje wyższy poziom wiedzy i wyraźniejsza opcja światopoglądowa niż nauczycieli ze szkół publicznych.

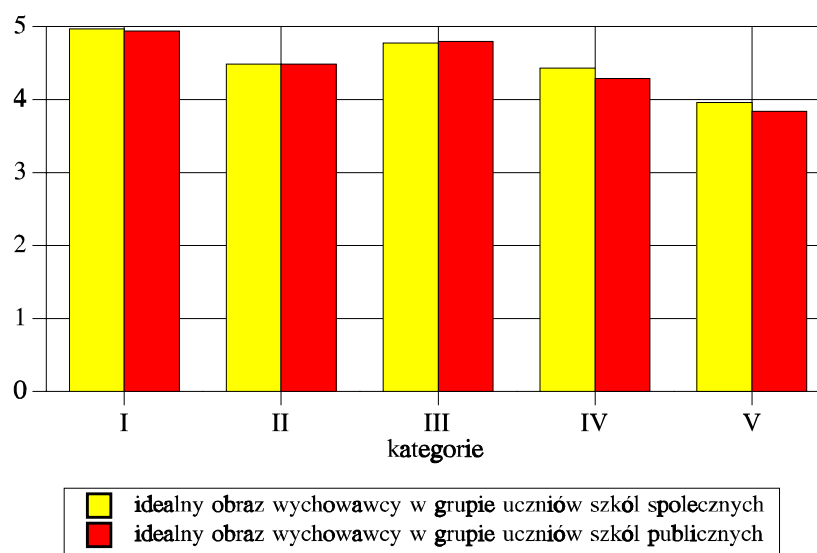
W pozostałych wymiarach nie było istotnych statystycznie różnic. Typ szkoły nie wpływa istotnie na obraz realny nauczyciela, jeśli chodzi o cechy charakteru wychowawcy, stosunek do uczniów oraz uspołecznienie, chociaż na podstawie uzyskanych średnich wyników można zaobserwować tendencję do wyższej oceny nauczyciela w grupie uczniów ze szkoły społecznej. Stąd wniosek, że uczniowie ze szkół społecznych lepiej oceniają swoich wychowawców niż uczniowie ze szkół publicznych.

Dokonano również porównania wyników uzyskanych przez uczniów obu grup odnośnie do idealnego obrazu wychowawcy. Przedstawia je tab. 4.

Tab. 4. Porównanie średnich wyników uzyskanych przez uczniów szkół społecznych i publicznych w poszczególnych kategoriach idealnego obrazu wychowawcy klasy

Kategorie	Szkoła społeczna (N=28)		Szkoła publiczna (N=28)		t	p.u.
	M	SD	M	SD		
I. Poziom intelektualny wychowawcy	4,97	0,09	4,94	0,16	0,721	n.i.
II. Cechy charakteru wychowawcy	4,49	0,25	4,49	0,24	0,000	n.i.
III. Postawa wychowawcy wobec uczniów	4,78	0,18	4,80	0,11	0,441	n.i.
IV. Postawa wychowawcy wobec ludzi w ogóle	4,43	0,55	4,29	0,49	0,972	n.i.
V. Światopogląd wychowawcy	3,96	0,55	3,84	0,51	0,853	ni.i
Ogólny wynik	4,52	0,26	4,48	0,21	0,681	n.i.

Wykres 4. Porównanie średnich wyników uzyskanych przez grupy uczniów szkół społecznych i publicznych w poszczególnych kategoriach idealnego obrazu wychowawcy

Badanie idealnych obrazów wychowawcy w grupie uczniów ze szkół społecznych i uczniów ze szkół publicznych nie wykazało istotnych statystycznie różnic. Typ szkoły nie wpłynął istotnie na odmienną postulowaną obrazu nauczyciela. Można zatem wnioskować, że młodzież – zarówno ze szkół społecznych, jak i publicznych – ma podobne wyobrażenie idealnego pedagoga.

3. INTERPRETACJA WYNIKÓW BADAŃ

W badaniach empirycznych analizowano, jaki jest obraz pedagoga u uczniów pilnych i niepilnych. Uzyskane dane wskazują, że wynik dotyczący realnego obrazu wychowawcy jest wyższy w grupie uczniów pilnych. Można zatem sądzić, że młodzież pilna bardziej pozytywnie ocenia swojego wychowawcę niż młodzież niepilna. Dużą rolę odgrywają tutaj prawdopodobnie postawy emocjonalne uczniów. Uczeń pilny, otrzymujący pozytywne oceny, znajduje się w stanie dodatniego pobudzenia emocjonalnego. Wraz z pozytywną oceną dostaje pozytywne wsparcie od nauczyciela. Zaspokaja ono jego potrzebę uznania ze strony nauczyciela. Zadowolony uczeń spostrzega pedagoga jako bardziej inteligentnego, sympatycznego i sprawiedliwego. Z kolei tendencja do gorszej oceny

wychowawcy w grupie uczniów niepilnych może wpływać z braku pozytywnego wsparcia ze strony nauczyciela. Uczniowie nie otrzymują tego wsparcia z uwagi na niedostateczną wiedzę w zakresie danego podmiotu. Brak nagrody może wywołać negatywne emocje i przez to nauczyciel może być spostrzegany jako mniej inteligentny, mniej sprawiedliwy i mniej wyrozumiały.

Wyniki prezentowanych badań nie różniły się istotnie statystycznie w obrazie idealnym wychowawcy w obu badanych grupach. Kryterium „pilności” w niewielkim stopniu różnicuje młodzież pod względem oczekiwań w stosunku do idealnego wychowawcy, chociaż zaobserwowano tendencję do lepszej oceny idealnego wychowawcy u młodzieży pilnej. Można stąd wnioskować, że uczniowie pilni przywiązują większe znaczenie do poziomu intelektualnego nauczyciela, jego cech charakteru, postawy wobec młodzieży, uspołecznienia i ujawnionego światopoglądu niż uczniowie niepilni. Daje się to tłumaczyć normami i wzorami zachowań funkcjonującymi w danym środowisku, a także wysokimi aspiracjami uczniów. Młodzież pilna, wymagając od siebie, wymaga także od nauczyciela.

Badania pokazały, że istnieją różnice w obrazie realnym i idealnym pedagoga. Występują one zarówno w grupie uczniów pilnych, jak i niepilnych. Jednak w grupie uczniów pilnych stopień akceptacji pedagoga jest większy niż w grupie niepilnych.

W idealnym obrazie nauczyciela młodzież z obu grup najwyżej oceniała poziom intelektualny oraz postawę wychowawcy wobec uczniów. Może to wpływać z chęci zaspokojenia potrzeby szacunku do siebie i uznania ze strony innych oraz potrzeby wiedzy i zrozumienia. Można przypuszczać, że dlatego właśnie uczniowie tak wysoko cenią wiedzę nauczyciela i jego pozytywne ustosunkowanie do młodzieży. Gruntowna wiedza nauczyciela pobudza zainteresowania ucznia, przyczynia się do korzystania z różnych źródeł wiedzy. Jej brak może wywołać lekceważenie nauczyciela i niechęć do nauki. Z kolei pozytywny stosunek nauczyciela do uczniów powoduje, że młodzież czuje się dostrzegana i akceptowana. Taka postawa wyzwala szacunek i pozytywne nastawienie do nauczyciela. Może również pobudzać młodzież do nauki.

Poniżej przedstawiamy wypowiedzi uczniów na temat cech wychowawcy, które cenią oni najbardziej. Oto typowe wypowiedzi uczniów pilnych: „Wychowawca jest to osoba, która potrafi zainteresować swoją lekcją, nie pozwala nikomu się nudzić”; „Jest otwarty na nasze problemy, nigdy nie neguje naszych opinii”; „Można mu ufać i powierzyć swoje problemy związane ze szkołą, ale nie tylko”. Uczniowie niepilni następująco określają nauczycieli: „Potrafi zainteresować lekcją, świetny specjalista”; „To, co według mnie może świadczyć o nim pozytywnie, to jego solidne przygotowanie teoretyczne do uczonego

przez niego przedmiotu”; „Jest tym wychowawcą, jakiego właśnie chciałbym mieć. Stara się wysłuchiwać, oczywiście równocześnie gani i stawia wymagania, jednak są one racjonalne”. Te wypowiedzi świadczą o tym, że poziom wiedzy nauczyciela, sposób prowadzenia lekcji, chęć zrozumienia młodzieży i pomoc w rozwiązywaniu jej problemów najczęściej są wyznacznikami pozytywnej oceny zarówno w grupie uczniów pilnych, jak i niepilnych.

Ciekawą zależność można zauważyć w obrazie idealnym wychowawcy w aspektach dotyczących: cech charakteru (II), stosunku do innych ludzi (IV) oraz światopoglądu (V). Te elementy osobowości nauczyciela są nieco gorzej oceniane przez młodzież. Można wnioskować, że opisując idealnego pedagoga, młodzież przypisuje tym aspektom drugorzędną rolę. Należy przypuszczać, że jest to skutkiem kryzysu współczesnej szkoły i roli nauczyciela. Postrzegany jest on przede wszystkim jako „urzędnik oświatowy” realizujący narzucony program. Uczniowie zatem przypisują mu cechy, które są zgodne z istniejącym stereotypem szkoły.

Kryterium uczęszczania do różnego typu szkół nie różnicuje w sposób istotny badanej grupy w tworzeniu realnego obrazu nauczyciela, chociaż uczniowie ze szkół społecznych nieco lepiej oceniali swego wychowawcę. Istotne różnice wystąpiły w ocenie poziomu wiedzy nauczyciela (I) i światopoglądu (V). Można sądzić, że nauczyciele w szkołach społecznych odznaczają się wyższym poziomem wiedzy oraz wyższym stopniem ujawniania swojego poglądu na świat. Obie grupy nie różnią się pod względem oczekiwań związanych z idealnym nauczycielem.

Badana młodzież (ze szkół publicznych i społecznych) wysoko ceni w obrazie idealnym poziom wiedzy nauczyciela i jego stosunek do uczniów. Pozostałe „wiązki” cech mają nieco gorsze oceny. Można zatem sądzić, że młodzież – zarówno ze szkół społecznych, jak i publicznych – nie przywiązuje dużej wagi do ważności cech charakteru nauczyciela, uspołecznienia, wyznawanego światopoglądu.

WNIOSKI PEDAGOGICZNE

Uzyskane różne obrazy wychowawcy klasy mogą stanowić punkt wyjścia w analizach pedagogicznych i służyć sformułowaniu wielu praktycznych wniosków.

Po pierwsze. Biorąc pod uwagę fakt, że okres dorastania jest bardzo ważny w życiu człowieka, ponieważ wtedy kształtuje się wyraźnie jego system wartości-

ci, obraz siebie i drugiego człowieka, należy zwrócić szczególną uwagę na treści nauczania oraz sposób przekazywania ich młodzieży. Nauczyciele odgrywają tutaj doniosłą rolę. Przekazywanie wartości uczniom, stawianie im wymagań, jednocześnie życzliwa atmosfera towarzysząca lekcji i postawa ku młodzieży mogą prowadzić do pozytywnych rezultatów wychowawczych.

Po drugie. Proces wychowania młodego człowieka dokonuje się w rodzinie i w szkole. Istotne staje się ich wzajemne uzupełnianie się i wspomaganie w procesie wychowania. Ważne jest, aby obydwa środowiska współdziałały i reprezentowały podobne systemy wartości. Konieczna jest współpraca nauczyciela-wychowawcy z rodzicami uczniów.

Po trzecie. Szczególnie istotne staje się odrzucenie stereotypów funkcjonujących w społeczeństwie odnośnie do roli nauczyciela. Nauczyciel to człowiek dialogu, spotkania, który nie tylko przekazuje wiedzę, lecz także kształtuje osobowość wychowanka. Przygotowując kadrę pedagogiczną, należy położyć nacisk na rolę, zadania i odpowiedzialność, jaka spoczywa na nauczycielu-wychowawcy.

AN EDUCATIVE IMAGE OF THE CLASS IN THE OPINION OF THE YOUTH OF SECONDARY SCHOOLS

S u m m a r y

The basic objective of the paper is to turn our attention to the person of the teacher-educator of a class, i.e. to the image the secondary school pupils have.

The first part of the paper depicts, on the basis of literature, the inner and outer conditions present in the process of forming the image of the other person. Within the inner factors we find emotional attitudes, expectations and self-image of the perceiving person. Within the outer factors one should list physical attributes, conduct and the social roles played by the perceived persons.

The second part analyzes the image of teacher-educator, on the basis of the research in five categories, i.e. intellectual level, general traits of character, attitudes towards pupils and towards other people, as well as philosophy of life. The research concerned those adolescents who go to social and public schools, distinguishing two groups: diligent pupils (30 persons) and dilatory pupils (30 persons). On the basis of the findings one can deduce that pupils' „diligence” influences the formation of the image of teacher-educator in pupils. And thus the diligent pupils in all categories bear a more positive image of the educator than the dilatory pupils. One should empha-

size that the pupils from social schools evaluate their class educators in a more positive way (though not in all categories) than the pupils from public schools. The findings of the empirical research permit also to deduce what traits of the teacher-educator image pupils most often appreciate. They are the following: the educator's intellectual level, his positive attitude towards pupils, the traits of his character, his attitude towards other people and his philosophy of life.

Translated by Jan Kłos